

Наталія Дічек – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу історії та філософії освіти Інститут педагогіки НАПН України.

Коло наукових інтересів: історія української та зарубіжної освіти, методологія історико-педагогічних досліджень, педагогічна персоналістика, зарубіжне макаренкознавство, питання філософії освіти.

✉ n.p.dichek@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2185-3630>

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-172-187>

ОСВІТНЄ КРАЄЗНАВСТВО В УКРАЇНІ: ООНОВЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД І ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Актуальність звернення до теоретичних основ освітньої та історико-освітньої краєзнавчої роботи вмотивовано її розглядом у сучасних обставинах життя в Україні як знаряддя протидії викликам інформаційної війни, засобу формування у шкільної і студентської молоді патріотизму і національної самоідентифікації в умовах збройної агресії і воєнного стану. Аргументовано, що для підвищення ефективності краєзнавчої роботи варто переглянути її першооснови з урахуванням сучасних підходів до розвитку регіоналістики, локалістики, здійснюваних у зарубіжній та українській соціогуманітаристиці.

У статті представлено авторську рефлексію співвіднесення понять історична регіоналістика, історичне краєзнавство, освітнє краєзнавство, освітньо-історичне краєзнавство задля окреслення об'єктно-предметних полів, означуваних ними. Викладено авторський підхід до дефініювання об'єктно-предметної сфери царини освітнього та історико-освітнього краєзнавства, аргументований доцільністю її перегляду на засадах методології історичної науки, історичної регіоналістики як міждисциплінарного напрямку досліджень та з урахуванням репрезентованих у статті зарубіжних трендів і підходів до тлумачення локальної та регіональної історії, що є орієнтирами для переосмислення методології історико-освітнього краєзнавства. Аргументовано нагальну потребу розширювати використання краєзнавчої діяльності, пов'язаної насамперед з новітньою історією України, для формування в цільовій аудиторії національної ідентичності як визначального національного інтересу.

Ключові слова: історична регіоналістика, історичне краєзнавство, освітньо-історичне краєзнавство, патріотизм, новітня історична пам'ять.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя в Україні спостерігається швидке нагромадження наукових знань про «складну мозаїку українських регіонів» (Смолій, 2015, с. 7), посилення уваги до їх історичного осмислення на новій філософській, соціополітичній основі. Серед спонук творення таких регіональних студій наявне прагнення українських учених долучитися до формування загальноєвропейського регіонального простору, а отже необхідність обґрунтувати

тривкі, але досі не у повні відрефлексовані глибинні тяжі, якими Україна історично поєднана з Європою. Є також потреба поглибити дослідження розвитку регіонів як феноменів, особливості ментальності й побутування мешканців яких відбиваються на етно- і соціополітичних, економічних процесах у нашій великій у багатьох сенсах державі, тобто вивчення регіонів має й виразне суспільно-прикладне значення. Крім того, в обставинах військової агресії й інформаційної війни, яку понад десять років провадить сусідня держава проти нашої Батьківщини, вагомим складником нашого гуманітарного спротиву стає простір національної історичної пам'яті, фактографічні й свідомісні підвалини якої хоча й по-різному, але формуються насамперед на рівні етно-громадсько-територіальних локальностей (просторово-географічно обмежені терени).

Власне науковий інтерес до питань регіоналістики в Україні виник у автора статті у зв'язку з підготовкою до участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні» (листопад 2023 р., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини), тобто у контексті краєзнавства. Здійснений тоді пошук і джерельний аналіз матеріалів з проблеми викликав низку питань: «Як співвідносяться поняття регіоналістика, краєзнавство, історична регіоналістика, історія освіти¹, педагогічне краєзнавство² тощо?», «Які поняттєво-термінологічні зміни відбулися у цих сферах відтоді, як розпочалося суверенне буття України, у тому числі й її наукового простору?», «Чи одержало краєзнавство новий підхід в останні роки?». На ці та інші питання певної відповіді не знайшла. Крім того, сформувався також прагнення аргументувати визрілу, на наше переконання, нагальну потребу розширювати краєзнавчу роботу в галузі освіти (та її історії) як ефективного і за спроможністю наймасовішого чинника системного формування патріотизму у дітей та молоді, починаючи вже з дошкільця.

Така потреба повністю узгоджена й із засадами новітньої державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Прийнятий у грудні 2022 р. одноіменний Закон України, зумовлений обставинами збройної агресії країни-окупанта проти України, акцентує на потребі посилення національно-патріотичного виховання, що розглядається як «наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»).

Насамперед наголосимо, що і регіоналістика, і краєзнавство є багатоаспектними феноменами, дослідження яких здійснюється винятково на міждисциплінарному рівні. Зближує їх також «проблема відсутності універсальних методів ідентифікації соціопросторових утворень» (Верменич, 2004, с. 30), варіативність і нечіткість дефініцій. Загалом, полеміка довкола цих питань і досі не набула логічного завершення.

Тлумачення терміну «краєзнавство» навіть на побутовому рівні вочевидь зрозуміле, ним означують діяльність з вивчення свого, рідного, обмеженого насамперед географічно простору –

1) Сучасні зміни у терміновикористанні пов'язані із поширенням у науковому вжитку англійської версії науково-поняттєвого апарату, де поняття «освіта» (education) тлумачиться в об'єктно/предметному вимірі ширше, ніж поняття «педагогіка» (pedagogy), яке пов'язують із методами та технологіями навчання. Ці зміни вже обґрунтовувалися в низці публікацій, зокрема в енциклопедичній статті (Дічек, 2021, с. 426–427). Відповідно до зазначеного, історію освіти, як відгалуження історії культури, розглядаємо як ширше за об'єктно-предметним полем, ніж сфера історії педагогіки, тобто останню розуміємо як частину системи історії освіти.

2) У 1990–2010-х роках у науковому обігу українських дослідників панувало використання терміну «педагогічне краєзнавство». Згідно з вище означеними сучасними трендами більш доцільним вважаємо термін «освітнє краєзнавство». Аби спробувати уникнути двозначності цього терміну, яким можна позначати і дидактичну сферу застосування, і науково-дослідну царину, наголосимо, що робимо акцент на останній.

«краю», «місцевості», «району», «локалітету». Відмінність поняття «регіон» полягає у позначенні ним об'єкта вивчення істотно більшого за масштаб, а його дослідження потребує у регіоналістиці вищого рівня наукової³ міждисциплінарності. Необхідно також зауважити, що охоплювана поняттям «регіон» (утім, як і «край») територія може не бути тотожною чинному адміністративному або геополітичному поділу. Але для нас важливим є інше, а саме: краєзнавство становить одну з основ регіоналістики, якій воно забезпечило нагромадження багатоманітних початкових знань (спостережень) і відомостей про краї і місцевості.

На вдаючись до переказу існуючих версій визначень, структури, функцій тощо розглядуваних феноменів (Верменич, 2005; Костриця, 2009; Реснт, 2016)⁴, зосередимося лише на розгляді таких сфер, як історична регіоналістика, історичне краєзнавство, освітнє (педагогічне) краєзнавство, історико-освітнє краєзнавство.

Вивчення сучасних джерел переконує, що регіоналістика, як міждисциплінарний напрям досліджень, має багато об'єктно-предметних полів, це поняття розглядаємо як родове, а «історична регіоналістика» відповідно буде похідним від нього, видовим поняттям.

Основоючись на численних теоретико-методологічних обґрунтуваннях істориків (українських – Я. Верменич, І. Колесник, О. Реснт, І. Смолій, зарубіжних – J. Amato, A. Confino, V. Lancaster, R. Hartshorne), що, проте, демонструють не лише розмаїття підходів і думок, а й постійні пошуки оновлення дослідницьких підходів, яких вимагає швидко змінюваний глобалізований науковий світ, розглядаємо історичну регіоналістику як конвенційний складник мультидисциплінарного наукового напрямку «регіоналістика». Водночас історичну регіоналістику вважаємо певною умовною цілісністю відносно поняття «історичне краєзнавство», яке у підходах зарубіжних дослідників часом ототожнюється з історичною регіоналістикою, або вони розглядається як споріднені сфери (про це – далі). Часто ще вживають термін «локальна історія»⁵.

«Історичне краєзнавство» розглядаємо як умовну цілісність щодо свого складника – «освітнього краєзнавства». В останньому виділяємо ще вужчий напрям – історико-освітнє краєзнавство, що і становить царину нашого наукового інтересу.

Для ілюстрації зобразимо викладені міркування у вигляді умовного ланцюжка понять, що відображає радше не їх підпорядкування (бо предметні поля зазначених галузей вивчення не збігаються повністю), а багаторівневість:

Регіоналістика (основа – міждисциплінарний синтез дослідницьких знань і методів) → регіоналістика історична (мезорівень; основа – методологія історичної науки із залученням методів інших наук, залежно від предмету дослідження) → історичне краєзнавство (субмезорівень; основа – методологія історичної науки у її первинному, описово-нарративному форматі, та, відповідно до сучасних трендів, залучення сучасних методологічних підходів, породжених постмодерною реальністю) → історико-освітнє краєзнавство (мікрорівень, але за об'єктом/предметом вивчення може сягати мезорівня; тобто основа – методологія історичної науки та залучення, залежно від об'єкту вивчення, методів статистики, соціології, етнології тощо).

Наголосимо, що укладений уявний ланцюжок багаторівневості дослідницьких сфер і методів слугує візуалізації аргументів на користь того, що сучасні історико-освітні краєзнавчі студії варто базувати на методології історичної науки.

3) Краєзнавству, й історичному зокрема, часто роблять закиди щодо «поверховості, еkleктизму, недостатнього професіоналізму», праціям цього спрямування дорікають слабким рівнем узагальнень тощо (Верменич, 2004, с. 30; Верменич, 2018, с. 5; Кашаба, 2005, с. 31).

4) Авторських варіантів структурування регіоналістики і краєзнавства існує доволі багато. Див. також схеми структури краєзнавства (Національний університет цивільного захисту України, 2022).

5) Для скорочення і уникнення зайвих повторювань зазначимо, що коли терміни «регіональна» і «локальна» історія вживатимемо як близькодотичні, то писатимемо «регіонально/локальні». На наш погляд, дуже близькими за суттю є й поняття «локальна історія» та «краєзнавство».

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з проблеми. До вже згаданих на самому початку прізвищ учених-істориків, які досліджують питання регіоналістики, додамо імена істориків-краєзнавців, чії праці мають слугувати і слугують визначенню підходів до вивчення й історії регіональної освіти: академіки П. Тронько і В. Коцур, професори Г. Бондаренко, В. Даниленко, Ю. Данилюк, М. Костриця. Серед імен українських істориків освіти, у чііх працях висвітлено теоретико-методологічні аспекти галузі, – Л. Ваховський, С. Гальчак, Н. Побірченко, Є. Хриков. Вивченням власне регіональної специфіки у розвитку освітніх процесів на українських землях плідно займаються академік В. Курило, професори В. Бугрій, Л. Корж-Усенко, Н. Коляда, Н. Калініченко, С. Куліш, І. Курляк, В. Прокопчук, К. Проніков, О. Філоненко та багато інших (див. Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі..., 2014).

Зауважимо також, що в англомовній⁶ науковій літературі поняття «регіональна та місцева (локальна) історія» (часто вживається саме таке поєднання понять) визначається дуже широко, що, як пишуть дослідники, заохочує вивчення і міського, і сільського контексту, а також регіонів та населених пунктів як адміністративних, культурних чи географічних утворень (Bollback, 2015; Megill, 2007). Про високий градус термінологічних дискусій свідчить і досі наявна невідомість термінів і понять у цій галузі. Про це наголошується бодай не в кожній зарубіжній студії, присвяченій регіональній/локальній тематиці, тому автори вважають доречним окреслювати власний авторський підхід до їх розуміння, аби бути точніше сприйнятим читачами.

Промовистим, у сенсі антропологічного повороту у гуманітаристиці початку ХХІ ст., вважаємо факт перейменування з 2023 р. тематичного видання «Міжнародний журнал регіональної та локальної історії» (International Journal of Regional and Local History) на журнал «Історія людей та місцевостей» (Histories of People and Place).

Звернемося до деяких повчальних міркувань зарубіжних науковців. За твердженням соціолога Дж. Поля (J. Pohl) поняття «регіональна ідентичність і й «етнічна приналежність» фактично є тотожними. На його думку, регіональна ідентичність особи формується найперше регіональною історією, ландшафтом, мовою/діалектом, що переважає довкола. І саме це сприяє виробленню і відтворенню жителями суспільної співпричетності (відчуття єдності – прим. Н.Д.), регіональної ідентичності, спільної свідомості повсякдення, а отже сприяє формуванню регіональної спільноти (Pohl, 2001, р.12917–12918). Схожі за змістом твердження містяться і в інших енциклопедичних виданнях (Encyclopedia of Historians and Historica, 1999; Encyclopedia of Local History, 2012), у яких також наголошується на значущості ролі національної історії, і регіональної, і локальної у формуванні національного самоусвідомлення особи.

Підкреслимо й таку рису рефлексій зарубіжних дослідників, як ототожнення регіональної та локальної історії, при цьому одні обстоюють думку, що регіональна набагато ближча до локальної, ніж до національної історії (А. Megill, 2007), інші навпаки, розглядають ототожнення (у певні періоди!) регіональної й національної історії. Так широко відомою є й концепція А. Конфіно (А. Confino, 1997), в якій на прикладі історії Німеччини 1871–1814 років доводиться збіг у цей період регіональної й національної історії цієї держави.

З проаналізованих публікацій, на наш погляд, можна також висувати, що поняття «локальна» історія найточніше кореспондується зі звичним нам терміном «краєзнавство», яке, втім, англійською мовою часом перекладають як «area studies», «local lore». Варто згадати широко відому працю керівника лестерської наукової школи⁷ Ч. Фітьян-Адамса (С. Phythian-Adams) «Переоосмислюючи локальну історію Англії» (1989 р.), де терміном «локальна історія» автор позначає й аматорську гілку краєзнавства, й академічну галузь історичного регіонознавства.

6) Нині англійська мова стає впливовим чинником комунікації, зокрема поширення наукових знань, стає своєрідною lingua franca, тому терміном «англомова наукова література» означуємо широкий міжнародний загал праць дослідників з різних країн, які прагнуть якнайширшого оприлюднення своїх результатів і публікуються англійською мовою.

7) Про наукову школу локальної історії в Університеті Лестера див.: Dyer, С. (2008).

Але у сув'язі з сучасними викликами воєнного стану нашу увагу привернуло те, що у вступі до колективної праці «Громади, культура та спорідненість, 1580–1850» (1993) Ч. Фітьян-Адамс наголошує, що найістотніше значення, «вагомий резонанс» для окремого громадянина (члена громади як локалітету) має соціальна історія його краю (місцевості), яка допомагає «зрозуміти себе у часі й просторі, бо вона пов'язана з пізнаваними повсякденними контекстами» (С. Phythian-Adams, p.22–23), тому саме локальна соціальна історія має стати основним об'єктом вивчення тих, хто займається краєзнавством. Хоча ці слова були звернені до дослідників локальної історії Англії, на нашу думку, вони повністю корелюються з цілями сучасних українських дослідників історії і краю, і регіону і держави, які репрезентують багатство географічного та культурного розмаїття українців як народу, що постійно розвивається.

Критикуючи наукові підходи лестерської школи локальної історії за їх вузькість в «історичних обставинах індустріальної епохи» інший авторитетний історик Дж. Маршалл⁸ у тривалій дискусії з її представниками доводив потребу оновлення й розширення канонів локалістики, маючи на увазі соціо-антропоцентричний аспект досліджень. Можливо його певні аргументи вплинули на вище сформульоване Ч. Фітьян-Адамсом положення.

І досі в англомовних публікаціях цитують міркування британського вченого Б. Ланкастера (B. Lancaster) про те, що регіональна історія має статус субдисципліни, яка ще не досягла довершеності, має недостатньо визначені «концептуальні горизонти» (An agenda for Regional History, 2007, p.VIII). Часто також трапляється думка, що локальною історією займаються «антиквари», а регіональною – науковці, яких цікавить можливість порівнювати й концептуалізувати результати дослідження регіональних/локальних феноменів (Beckett, J. V., 2007, p.246). Звернемо увагу, що така думка корелює з вимогою підвищувати рівень описових студій з краєзнавства.

Хоча в оглядових статтях згадується швидке зростання масиву розмаїтих публікацій з вивчення локалітетів, однак у статті А. Джексона (A. Jackson) знаходимо критику щодо кількісного зменшення академічного вивчення локальної/регіональної історії, яку автор називає не просто «спадщиною», а «розумінням локальної історії як спадщини» (Jackson, 2008). Автор стисло окреслює шлях розвитку досліджень з локальної/регіональної історії, наголошуючи на його екстенсивності й неусталеності термінів. Уже 2013 р. британо-німецькі дослідники Р. Ессер (Esser, R.) і С.Г. Елліс (Ellis, S.G.) проголосили необхідність нового підходу до розуміння регіонів та їх історії, виходячи з доцільності відмови від розгляду регіонів як периферії, як «головного антидержавного нарративу» (Esser & Ellis, 2013, p.289).

Один із редакторів збірника есеїв «Regional History as Cultural Identity» (Регіональна історія як культурна ідентичність) К. Дж. Біндас (Kenneth J. Bindas), узагальнюючи ідеї, обстоювані окремими авторами видання, які репрезентували міжнародні приклади/варіанти формування національної чи обцинної (локальної, громадської) пам'яті й ідентичності у країнах з різних куточків світу, зазначив: національна ідентичність не вроджена риса особи, а результат впливу наявних спільних елементів повсякденного життя людей (Regional History as Cultural Identity, 2017). Звернемо увагу читачів на перегуку ідей Дж. Поля (2001) і авторів цього збірника.

Підкреслимо також, що аналіз зарубіжних праць з історичної регіоналістики/локалістики, у тому числі з історії освіти, доводить: вони написані на основі методології історичної науки попри всю її строкатість, відрізняються за предметом вивчення, корпусом залучених джерел. Характерною рисою регіонально/локальних історичних досліджень є множинність авторських підходів і узагальнена рефлексія щодо того, що сучасна локальна та регіональна історія вже не є лише безпечним «прихистком для любителів (аматорів)», а воліє позиціонуватися як наукова розвідка. До прикладу польська дослідниця Д. Сташчик наводить твердження іншого польського історика А. Степніка про те, що під гаслами історичної регіоналістики постає виразна сутнісна троїстість: «антикварно-збиральницька, модерністська і постмодерністська історіо-

8) Див., наприклад, його працю Marshal, J.(1998). The Tyranny of the Discrete: a Discussion of the Problems of Local History in England. Aldershot)

графія» (Шашчик, 2014, с. 119). Якщо інтерпретувати цю заувагу відносно історичної регіоналістики чи локальної історії, то антикварно-збиральницька – це про фрагментарне описове краєзнавство, модерністська – це про розширення бази краєзнавства завдяки переосмисленню засад членування простору в історичній ретроспективі, про антропологічний поворот, а постмодерністська – це про вихід поза межі антропоцентризму, на простір т.зв. постгуманітаристики. Або, як характеризує останню ще одна польська дослідниця Е. Доманська, інноваційність постгуманітаристики у цілому полягає у «переосмисленні її інтерпретаційних рамок <...> за рахунок прагнення відновити зв'язки спільноти у світлі ідей видової та міжвидової солідарності», у спробах наближення до розв'язання проблеми «композиції спільного світу», де об'єднано людей і не-людей» (Доманська, 2012, с. 126–127).

Отже, серед особливостей зарубіжних регіонально/локальних (краєзнавчих) студій можна виділити такі характерні, як надання уваги масштабу охоплення досліджуваного краю (об'єкту, локалітету), що залежить від часу, місця, контексту та теми вивчення. Регіональні історії можуть також виходити за межі і місцевих, і національних кордонів (Applegate, 2000; Beckett, 2009; An Agenda for Regional History, 2007), що пояснюється наявністю такого майже обов'язкового складника методології дослідження регіонів/локалітетів, як порівняння (Esser&Ellice, 2013; Regional History as Cultural Identity, 2017; Praczyk (2020).

У цілому глобалізаційні процеси і породжувана ними ж глокалізація викликає необхідність оновлення, видозміни підходів і до розуміння, і до вивчення історичних феноменів (Нагорна, 2013; Верменич, 2011).

Просимо читача не ставитися до окреслених нами теоретичних, «формотворчих аспектів» розгляданого питання як до своєї «гри розуму»: нові процеси потребують нових визначень і підходів. Присаємо до думки української вченої-історика Т. Попової: «...рух наукового знання відбувається у руслі понять. Це закономірний процес теоретизації будь-якої наукової галузі, показник її розвитку» (Попова, 2001, с. 323). До того ж, упродовж ХХ ст. й ще активніше у ХХІ ст. продовжується процес диференціації та інтеграції наук і наукових напрямів, що вмотивовує рух у системі понять і термінів.

Ознакою нашого часу є пошук теоретико-методологічних пошуків у контексті «час – простір» (хронотоп), перенесення акцентів з вивчення часових ритмів на вивчення локально-просторових характеристик буття людини (топохрон) (Верменич, 2009, с. 16), що власне додатково виправдовує посилення уваги і до краєзнавства. І на теперішньому етапі його поступу необхідно виходити з урахування новітніх трендів, репрезентованих у численних зарубіжних історико-регіональних розвідках.

З огляду на викладене певні, що дослідник історико-освітнього краєзнавства, не залежно від уже набутого фаху, має оволодівати й засадами виконання історичного дослідження, адже по суті історія освіти – це міждисциплінарний напрям досліджень. Мусимо повторювати ці вочевидь ясні судження і наголошувати на них, бо ознайомлення із сучасною українською історико-освітньою продукцією (рецензовані наукові статті, рукописи монографій, навчальних посібників, дисертаційних робіт із галузі 011 – освітні, педагогічні науки) доводить, що далеко не всі автори усвідомлюють, а головне дотримують методології історичної науки. Можливо, саме тому українські історико-педагогічні публікації не часто зустрічаються в авторитетних зарубіжних виданнях, представлених у трендових наукометричних базах.

Формулювання цілей статті. Мету статті деталізовано у таких завданнях: відображення авторської рефлексії сучасного поняттєво-термінологічного аспекту, об'єктно-предметної сфери і функційного потенціалу українського історико-освітнього краєзнавства для їх перегляду у контексті сучасних підходів до розвитку регіоналістики, локалістики, здійснюваних у зарубіжній та українській соціогуманітаристиці; обґрунтування доцільності базувати дослідження з історії освіти та історико-освітнє краєзнавство на методології історичної науки; аргументування нагальної необхідності розширення використання краєзнавчої діяльності, насамперед історико-освітньої, у роботі з українськими дітьми і молоддю, що розглядається як питомий

виховний засіб протидії викликам інформаційної війни, формування патріотизму і національної самоідентифікації.

Оскільки виявилось, що в одній статті викласти і теоретичні обґрунтування, і погляди на нові доцільні практичні підходи до розширення можливостей освітнього краєзнавства, громіздко, то, у цій, першій статті, розкриємо переважно теоретичні міркування, а в наступній зосередимося на практико орієнтованих питаннях збагачення інструментарію історико-освітнього краєзнавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз джерел доводить, що методологія і теоретичні обґрунтування історико-освітнього краєзнавства, як й історичної регіоналістики чи локальної історії загалом, перебувають у русі, формуються. На думку української вченої-історика І. Колесник, «регіональна історія» як історіографічна практика, існує у різних образах, що відповідає рівню наукової свідомості певної доби (Колесник, 2007, с. 5). Описуючи зміну й чергування образів, якими її характеризують, вчена називає такі: «антикварний напрям», історія земель, історія князівств, «обласництво», краєзнавство, локальна історія, мікросторія, сімейна історія, а історію «витвору і циркулювання термінів» пов'язує у цілому з розвитком історичного пізнання (Колесник, 2007, с. 6). Додамо, що відносно українського краєзнавства необхідно ще й брати до уваги притаманну йому полісвоєрідність, зумовлену особливостями масштабності та географічного розташування українських земель, які історично були перехрестям євроазійських культурно-економічних шляхів. Звернемо також увагу на те, що слово «край» у нашій мові має етнодуховну конотацію і з батьківською домівкою, рідною землею, і з самоназвою, топонімом Україна, кореневу основу якого воно становить. Багатьма науковцями стверджується патріотично-виховна значущість краєзнавчої роботи, яка, і безпосередньо, й опосередковано впливає на формування в учасників чуття рідної землі, що є підґрунтям патріотизму, своєрідною міжпоколінною трансмісією національних, патріотичних, моральних цінностей (Бондаренко, 2022; Основи краєзнавства, 2016, Тронько, 2000).

Найчастіше історичну регіоналістику й історичне краєзнавство⁹ розмежовують за критерієм їх різномасштабності в охопленні об'єктно-предметної сфери і останнє розглядається переважно як галузь першої, водночас визнається, що предметні поля обох мають і специфічні, поза межами одна одної риси (Ковальська-Павелко, 2014, с. 162; Верменич, 2007, с. 21). Зокрема йдеться про те, що історична регіоналістика охоплює історико-економічне вивчення території, адміністративне і політичне районування, міграційні процеси, поглиблені теоретичні дослідження історії історичної думки регіону тощо. А до сфери історичного краєзнавства відносять «усю сферу громадського і навчального краєзнавства» (Верменич, 2007, с. 15). Погоджуючись майже з усіма міркуваннями однієї із найавторитетніших наразі в Україні учених у галузі історичної регіоналістики професора, члена-кореспондента НАН України Я. Верменич, дозволимо собі не погодитися з поняттям «навчальне краєзнавство», яке відображає завузьке розуміння того, чим є освітнє краєзнавство. За такого підходу до уваги беруться лише його навчально-дидактичні можливості (розширення змісту шкільної та вишівської історичної освіти краєзнавчим матеріалом, розроблення спецкурсів тощо), і декларується патріотично виховне значення краєзнавчого матеріалу. Про освіту як окрему наукову сферу та її складник історію освіти зовсім не згадується. До цього аспекту ще повернемося.

На нашу думку, найістотнішим розрізненням історичної регіоналістики й історичного краєзнавства є те, що окрім приналежності до наукового чи до аматорського дослідження певного регіону/краю/локалітету, краєзнавство покликане реалізувати у формі оприлюднення властиву певній частині жителів любов до рідної землі, її природи як «місця» свого народження, життя предків, адже краєзнавство наділене функціями «популяризації і збереження його (краю – прим. Н.Д.) цінностей як форми збагачення знань, плекання патріотичних почувань»

9) Для скорочення і уникнення зайвих повторювань зазначимо, що коли терміни «регіональна» і «локальна» історія вживатимемо як близькодотичні, то писатимемо «регіонально/локальні». Хоча, на нашу думку, дуже близькими за суттю є поняття «локальна» історія та краєзнавство.

(Верменич, 2005, с. 16). Для освіти, виховання, соціалізації молодого покоління саме ця функція краєзнавства є ключовою.

Сьогодні важливо враховувати, що, по-перше, краєзнавство, у тому числі й історико-освітнє, привносить до контексту природничих, економічних і соціогуманітарних досліджень місцевий колорит, духовну своєрідність; по-друге, залучає до кола дослідників не лише фахівців, а й аматорів, залюблених у свою малу Батьківщину. Визнана двоєдиність краєзнавства (академік Тронько, 1996; Тронько, 2000, Верменич, 2011; Верменич, 2018), тобто її належність і до сфери науки, і до сфери громадської діяльності, підтримуваної державою, умотивовує наявність низки суперечностей щодо його предмету, завдань, функцій і спричинює багатоманіття тлумачень. Водночас, теперішній голова Української національної спілки краєзнавців член-кореспондент НАН України історик О. Реєнт ще 2005 р. наголошував на важливості, аби такий «подвійний статус не знижував, а примножував його [краєзнавства – прим. Н.Д.] потенціал. Мовиність не повинна йти на шкоду науковості. Нагромадження масиву корисних відомостей повинне сприяти переходу з екстенсивного стану в інтенсивний, спричинити помітний якісний стрибок» (Реєнт, 2005, с. 189). Зазначене у повні має поширюватися й на освітнє, а особливо на історико-освітнє краєзнавство.

Продовжуючи розгляд підходів до осучаснення історико-краєзнавчих студій як підсистеми історії освіти в Україні, звернемо увагу на таке. Коли брати за основу визначення поняття «новітня історична наука», сформульоване науковцями Інституту історії України НАН України (Стельмах, 2005), то це – сукупність різних, але взаємопов'язаних фундаментальних і прикладних галузей пізнання.

Історичні науки: археологія, політична історія, історія міжнародних відносин, економічна та соціальна історія, історія сучасності, історіографія, історія ментальностей, антропологія історична, **історія культури**, історія історичної науки, теорія і методологія історії, спеціальні історичні дисципліни.

Проте серед цих галузей не знайдемо такого складника, як історія освіти. Постає епістемологічний дисонанс. Авжеж освіта, як частина національної культури, становить чи не наймогутніший людинотвірний і націєтвірний чинник. Та й у дослідницькому полі історичної науки є чимало різноаспектних студій з історії національної освіти, хоча автори-історики ніколи не торкаються постулату методики і технологій навчання, видозміни змісту й парадигм освіти, тим більше змісту й дидактики окремих навчальних предметів, поглядів освітніх діячів на розвиток галузі, проблем людей з особливими освітніми потребами тощо. Можливо, така ситуація довкола історії освіти пояснюється її базуванням на результатах і досягненнях багатьох природничих та соціогуманітарних галузей знання, тобто є наслідком її інтегративного характеру, а також може й тим, що у позаосвітньому науковому загалі, у тому числі й зарубіжному, й досі чітко не усталено, чим є освіта/педагогіка – наукою чи мистецтвом.

Але ж історія освіти – це посутий складник історії культури, яка «завжди функціонує в межах культури певного суспільства, «перетворюючи» минуле у компонент його самосвідомості та формуючи притаманні йому образ історії й історичну культуру» (Стельмах, 2005). Це твердження повністю екстраполюється на історію освіти і її підсистему – історико-освітнє краєзнавство.

Хоча й невиокремлено, однак історія освіти наявна у системі сучасної історичної науки, але слід докласти зусиль, щоб її почали зазначати як важливий *окремий складник*, бодай підгалузь, історичної науки. Тому пропонуємо таке авторське визначення історії освіти як *прикладної підгалузі історичної науки*, яка всебічно досліджує питання розвитку освіти як багатоаспектного культурно-суспільного інституту у різних вимірах, співвідношеннях і взаємозв'язках задля виявлення закономірностей, динаміки і тенденцій розвитку освіти, освітніх інституцій й наук про освіту, передачі культурно-історичної пам'яті, а також для прогнозування подальших трансформацій у всіх означених сферах. На відміну від дослідниць В. Магіяш (2018), В. Полехіної (2008), В. Прокопчук (2019), історико-освітнє краєзнавство розглядаємо не як окрему галузь науки, а як підгалузь історії освіти, а отже й підпідгалузь, або субсубдисципліну історичної науки, тому

у своїх теоретичних міркуваннях апелюватимемо до методології, наукових понять і термінів, уживаних у сучасній українській і світовій історичній науці.

Переходячи до окреслення предметних полів історичної регіоналістики, історичного краєзнавства й історико-освітнього краєзнавства, почнемо з думки Я. Верменич, що до предметного поля історичного краєзнавства у стисло-узагальненому викладі належать: природа, населення та господарство, історичне минуле, мистецтво, культура (Верменич, 2018). А виходячи із визначення об'єктно-предметної сфери історичної регіоналістики (осмислення регіональної специфіки в просторовому вимірі; дослідження історії та історіографії в регіональному контексті; ретроспективне дослідження територіальної структури та прогнозування оптимальної моделі регіональної організації; регіональні особливості розвитку історичної думки; історія регіонів як системотвірних цілісностей; проблеми локалізації населення і територіальних зв'язків; історія колонізаційних процесів, міграцій; історія міських і сільських поселень (Верменич, 2002; Верменич, 2019), можна зробити таке екстраполятивне твердження: об'єкт дослідження історико-освітньої регіоналістики й історико-освітнього краєзнавства (локалістики) набагато вужчий, ніж в історичній регіоналістиці, і входить до такого блоку аспектів, як соціокультурний, охоплюючи хронотопічний розвиток сфери освіти у її найширшому тлумаченні. А саме: історія (та історіографія досліджень) діяльності регіональних державних, громадських, релігійних, приватних закладів, осередків, організацій, чия робота пов'язана з освітою і вихованням різного рівня (або дотична до цих питань) і різного спрямування – від дошкілля до освіти, просвіти дорослих.

Або, узагальнено, авторська версія дефініції предмета історико-освітньої регіоналістики така: це історія регіональних/крайових закладів освіти різних рівнів, позашкільних освітніх і спортивно-виховних установ та організацій, закладів просвіти для дорослих, спеціалізованих закладів для дітей і дорослих з особливими потребами, релігійних, культурно-освітніх закладів, чие функціонування справляє вплив на формування світосприйняття, культурний розвиток населення певного локалітету, духовної сфери людини в обставинах рідного краю.

На визначенні об'єктно/предметної сфери історико-освітньої регіоналістики/краєзнавства принципово позначається врахування її міждисциплінарного, комплексного характеру. Такий підхід до розуміння зазначеної сфери сприятиме доцільному введенню нових предметів вивчення і застосування дослідницьких методів інших наукових галузей.

Одна з перших українських теоретиків педагогічного краєзнавства професор Н. Побірченко до предмету його дослідження відносить «особливості місцевого середовища, яке впливає на розвиток освітніх процесів, історію освіти і педагогічної думки, глибинні пласти виховних феноменів даної теорії, творчу біографію того чи того педагога, матеріал конкретної школи (авторської школи), її педагогічного колективу тощо» (Побірченко, 2007, с. 79–80). Звернемо увагу, що йдеться не про дидактичне (як у Я. Верменич) призначення освітнього краєзнавства, а саме про історико-освітню науково-дослідницьку його гілку.

Для порівняння дослідник наступного наукового покоління професор Є. Хриков уже з позицій історичної регіоналістики, яку вважає системою щодо підсистеми – педагогічна регіоналістика, обґрунтовує останню як «міждисциплінарний напрям педагогічної науки, що базується не тільки на вивченні педагогічних фактів та явищ певного регіону, дослідженні відомих постатей, що зробили значний внесок у його розвиток, а й на виявленні загальнонаціональних тенденцій розвитку педагогічної науки й освіти в регіоні, дослідженні спільних педагогічних проблем та відмінностей у шляхах їх вирішення на певних історичних етапах» (Методологічні засади педагогічного дослідження, 2013, с. 227). Тобто, автор відстоює розуміння історії освіти, і її підсистеми – регіональної історії освіти як міждисциплінарних дослідницьких напрямів, що не суперечить нашому підходу, яким лише акцентуємо увагу на необхідності забезпечити застосування методологічного інструментарію історичної науки і до досліджень історії освіти, і до історико-освітнього краєзнавства.

Водночас урахуємо, що у постмодерному науковому дискурсі терміни і навіть поняття припускають полізначність, й існують у характерній для науки постмодерну поліфонії. Як пише

І. Колесник, «динамізм і непередбачуваність теперішнього світу змушують дослідників постійно коригувати не лише концептуальні моделі, пояснювальні схеми, а й методологічні підходи» (Колесник, 2007, с. 206). Поділяємо також думки польського філософа В. Татаркевича, про те, що поняття, якими послуговуються гуманітарні науки, – присутньо «відкриті», а визначеність властива лише поняттям логіки та математики. Можливо тому в історичній науці й досі немає остаточного розуміння співвідношення історичної регіоналістики і краєзнавства, оскільки вони перебувають у дисципліноформуючому статусі і мають виробляти власний науковий інструментарій (Ресніт, 2017, с. 22; Верменич, 2018, с. 10). Тому окреслювані у статті поняття і терміни – це авторські версії, поруч з якими звичайно існують й інші підходи та варіанти.

Виходячи із описаних поняттєвих і термінологічних варіацій, і базуючись на сучасних ідеях, висловимо свої міркування щодо предметних полів історії освіти та істрико-освітнього краєзнавства. На наше переконання, історія освіти і загальнодержавного рівня, і регіонального/локального має предметом культурно-освітні феномени, різні за масштабом (наприклад, просвітництво як громадський рух і просвітні ідеї окремого діяча, відомого у певному локалітеті; перебіг організації початкової освіти в державі, окремому ргіоні й історія роботи певної початкової школи) і локалізацією (для України, враховуючи її терени, це майже нескієченний обшир для студій), які треба всебічно описати, топохронологічно й хронотопічно дослідити для збереження культурно-історичної пам'яті, передачі духовної спадщини, встановлення тенденцій розвитку/занепаду освітніх процесів і явищ, що досліджуються, а також використати як матеріал для суспільно-культурного прогнозування.

Важливо також узяти до уваги те, що предметне поле історико-освітньої регіоналістики/краєзнавства перетинається з предметними полями таких сучасних галузей історичних досліджень, як історія ідей (думки вчених, педагогів про освіту, виховання, навчання, соціалізацію), історія ментальностей (національні і місцеві виховні традиції, їх відображення у писемній і усній спадщині, гендерні аспекти), історія повсякденності (сімейні традиції, організація і зміст освітнього процесу), мікроісторія (історія школи, університету, життєпис учителя/викладача/світнього мейцента/філософа освіти).

Подані складники предмету вивчення історико-освітньої регіоналістики/краєзнавства не вичерпано, можливі інші версії, але, понад це, тим то й цікава ця галузь досліджень, що часом репрезентує особливі, своєрідні зразки освітньо-виховної роботи (діяльність тематичних пошукових груп, дитячо-юнацькі фольклорні експедиції освітньо-тематичного спрямування), культурно-духовних практик, освітніх ініціатив регіонального вияву, яких немає у загальнодержавному вимірі. Це стосується роботи, до прикладу, просвітницько-етнографічних осередків і недержавних музеїв просвітницького спрямування, організації і відновлення локальних загальнозначущих місць пам'яті, роботи гуртків, самодіяльних наукових товариств любителів свого краю, поселення. Ведення будь-якої із зазначених видів освітньо-краєзнавчої роботи сприяє вихованню в учасників любові до своєї малої батьківщини, патріотизму. А поступове ознайомлення з регіональним розмаїттям та його поширення на місцевому рівні, а також на загальнодержавний формат збагачує знання про нашу державно-національну самобутність, строкатість, неповторність.

Додамо, що свої міркування про історико-освітнє краєзнавство базуємо на розумінні його як узагальненого поєднання означення, що регіон це «унікальна комбінація культурних, економічних, екологічних, політичних, соціальних ознак, що створюють певну духовну спільність» (Ваховський, 2006, с. 17) та більш емоційно забарвленого, але питомого означення, що регіон це «особливе місце, де формується духовна сутність нації, закладаються основи національної освіти, формується впродовж багатьох століть педагогічна думка» (Побірченко, 2007, с. 80).

Сутнісним вважаємо наголосити, що, визнаючи історичні царини і краєзнавства загалом, і освітнього зокрема доволі емоційно вмотивованим, емоційно забарвленим історичним знанням, що власне і забезпечує безпосереднє й опосередковане формування любові до локальної батьківщини, до її природи, звичаїв, мешканців, тобто виховання локального або місцевого

патріотизму, наполягаємо: задля консолідації громадян усієї держави патріотизм локальний має зростати до патріотизму державного рівня. Це принципово важлива умова виховання патріотичних почуттів.

Практичні шляхи розширення можливостей і дидактичної, й історико-освітньої сфер українського освітнього краєзнавства в умовах викликів воєнного стану й інформаційної війни розглянемо у наступній статті.

Висновки. Піднята теоретична проблема окреслення об'єктно-предметного предметного поля сучасного історико-освітнього краєзнавства, яким його розуміємо, є не лише прагненням чистого теоретизування, а й мотивом, адже:

- по-перше, спонукає до обговорення зацікавленими дослідниками;
- по-друге, є спробою викласти авторський варіант згенерованих визначень, відштовхуючись від яких можна, сподіваємося, під іншим кутом зору осмислити попередні і сучасні напрацювання і, що ще важливіше, випрацювати новітні підходи до розширення не лише об'єктно/предметної сфери досліджень, а й до застосування в царині історико-краєзнавчих досліджень незвичних інструментів пізнання, прийнятних у сучасній соціо-гуманітаристиці;
- по-третє, знайомить читачів із сучасними тлумаченнями і поглядами вітчизняних і зарубіжних науковців на локальну, регіональну історію, історичне краєзнавство для співвіднесення з тлумаченням царини історико-освітнього краєзнавства. Цей третій мотив до певної міри є намаганням доказово розкрити те, що становить суть другого мотиву.

Головне – прагнути обґрунтувати необхідність ґрунтувати методологію сучасного історико-освітнього краєзнавства на методології історичної науки, переходячи від наративної логіки локального історієписання до постмодерних практик у дусі історії повсякдення, історії свідомості, мікроісторії, усної історії, тобто виходити на рівень науковості, що відповідає сучасним світовим трендам. У цьому убачаємо перспективи подальших студій.

Використані джерела

- Бондаренко, Н.В., Косянчук С.В. (2022). Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс.
- Ваховський, Л.Ц. (2006). Конструювання методології регіонального історико-педагогічного дослідження. *Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка*, 19 (114), 16–21.
- Верменич, Я.В. (2019). Регіоналістика історична. http://www.history.org.ua/?termin=Rehionalistyka_istorychna
- Верменич, Я.В. (2005). *Історична регіоналістика в Україні: теоретико-методологічні проблеми: автореферат дисертації доктора історичних наук*. Інститут історії України НАН України. Київ.
- Верменич, Я.В. (2009). Локальні рівні сучасного історичного пізнання: спроба типологізації. *Регіональна історія України*, 3, 9–40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/reisuk_2009_3_3
- Верменич, Я.В. (2002). Роль і місце історичної регіоналістики в системі соціогуманітарних наук. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*, 20–21, 79–94.
- Верменич, Я.В. (2004). Історична регіоналістика і краєзнавство: діалектика співвідношення. *Історико-географічні дослідження в Україні*, 7, 29–47. http://resource.history.org.ua/publ/geo_2004_7_29
- Верменич, Я.В. (2011). Системологія історичної локалістики: пошук парадигмальних орієнтирів. *Український історичний журнал*, 5, 110–130.
- Верменич, Я.В. (2007). Нова локальна історія та історична регіоналістика: експлікація термінів. *Регіональна історія України*, 1, 13–28. http://resource.history.org.ua/publ/regions_2007_1_13
- Верменич, Я.В. (2018). Історична регіоналістика VS краєзнавство: маркери дослідження мереж соціальної взаємодії в часі та просторі. *Краєзнавство*, 3, 4–12.
- Дічек, Н.П. (2021). *Історія освіти. Енциклопедія освіти*. (2-ге видання, доповнене та перероблене). Київ: Юрінком Інтер, 424–225.

- Доманська, Е. (2012). *Куди прямує сучасна гуманітаристика?* https://shron1.chtyvo.org.ua/Domanska_Ewa/Kudy_priamuiue_suchasna_humanitarystyka7.pdf.
- Закон України. (13.12.2022) «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
- Кашаба, О. Ю. (2010). Історичне краєзнавство як складова національної освіти: теоретичний аспект. *Краєзнавство*, 1–2, 96–104.
- Ковальська-Павелко, І. (2014). Історична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів. *Грані*, 6, 161–167. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_6_31.
- Колесник, І. (2007). Регіональна історія в українській істріографії. *Регіональна історія України*, 1, 205–220.
- Костриця, М.Ю. (2009). Наукові засади національного географічного краєзнавства. *Краєзнавство*, 1–2, 39–45.
- Матіяш, В.В. (2018). Термінологічний аспект проблеми педагогічного краєзнавства. *Соціально-гуманітарний вісник*, 18–19, 73–76. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2018_18-19_18
- Методологічні засади педагогічного дослідження*. (2013). Луганськ: Видавництво ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка».
- Нагорна, Л. (2015). *Поняття й метафори у теоретичному аналізі: проблеми адекватності тлумачень*. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/160658/06-Nahorna.pdf?sequence=1>
- Національний університет цивільного захисту України. (2022). *Краєзнавство як навчальна дисципліна і науковий напрям*. <http://nnvc.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-menedzhmenta/Interactivnij-kompleks/KKGT/L1.pdf>
- Побірченко, Н.С. (2007). Педагогічне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект. Педагогічна і психологічна науки в Україні. *Збірник наукових праць до 50-річчя АПН України. Т. 1 Теорія та історія педагогіки*. Київ: Педагогічна думка, 79–86.
- Полехіна, В.М. (2008). Педагогічне краєзнавство як сучасна інноваційна тенденція у підготовці фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах. *Педагогічні науки. Т. 1*, 49, 288–291.
- Попова, Т. (2001). Історіографічний процес: експлікація понять. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*, 6 (7), Ч. 2.
- Прокопчук, В. (2019). Мистецьке краєзнавство як науково-педагогічна проблема. *Іноватика у вихованні*, 10, 226–233.
- Реєнт, О.П. (2005). *Соціогуманітарний вимір сучасного краєзнавства. Перечитуючи написане*. Київ.
- Реєнт, О.П. (2017). Науково-методологічні засади сучасного краєзнавства. *Краєзнавство*, 1–2, 21–23.
- Реєнт, О.П. (ред.) (2016). *Основи краєзнавства: підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Смолій, В. (2015). Передмова. *Верменич, Я. (2015). Південна Україна: взаємовпливи держав та культур на цивілізаційному пограниччі*. Київ. Інститут історії НАН України, 7–14.
- Сташчик, Д. (2014). Основні модернізаційні тенденції в польській локальній і регіональній історіографії: попередній огляд. *Харківський історіографічний збірник*, 13, 108–122.
- Стельмах, С.П. (2005). *Історична наука. У: Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й*. Київ: Наукова думка. http://www.history.org.ua/?termin=Istorychna_nauka
- Тронько, П.Т. (1996). Краєзнавство у відродженні духовності та культури: Досвід. Проблеми. Перспективи. *Краєзнавство*, 3, 9–40.
- Тронько, П.Т. (2000). *Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття*. Київ.
- Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995–2014): хронологічно-тематичний показник*. (2014). Умань: ФОП Жовтий.
- Applegate, C. (1999). A Europe of Regions: Reflections on the Historiography of Sub-National Places in Modern Time. *American Historical Review*, 104 (4), 1181.
- Applegate, C. (2000). Heimat and the Varieties of Regional History [Review article]. *Central European History*, 33(1), 109–115. <http://www.jstor.org/stable/4546941>

- Beckett, J.V. (2013 on-line). Trends in Regional History. *Midland History*. Vol.34. nr.2. [Review article]. (2009), 246–250. <https://doi.org/10.1179/175638109X406631>
- Beckett, J. (2008). Local History, Family History and the Victoria County History: New Direction for the Twenty First Century. *Historical Research*. Vol.81. N 212, 350–365. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2281.2007.00426.x>
- Bollbuck, H. (2015). *History Regional*. In: *Encyclopedia of Early Modern History Online*, Eds: Graeme Dunphy, Andrew Gow. http://dx.doi.org/10.1163/2352-0272_emho_COM_023026
- Confino, A. (1997). *The Nation as a Local Metaphor: Württemberg, Imperial Germany, and National Memory, 1871–1918*. The University of North Carolina Press.
- Dyer, C. (2008). *Local History, with special reference to the Leicester School of Local History*. https://archives.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/local_history.html#f14
- Encyclopedia of Historians and Historica* (1999). Ed. By K. Boyd L Chicago.
- Encyclopedia of Local History* (2012). Eds. C. Kammen and A. H. Wilson. 2-d edition. Rowman & Littlefield Publishers.
- Esser, R., & Ellis, S. G. (2013). Conclusion: towards an Agenda for a New Regional History. In S. G. Ellis, & R. Esser (Eds.), *Frontier and Border: Regions in Early Modern Europe. The Formation of Europe – Historische Formationen Europas*, 7, 287–290). https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/17778160/2013_Raingard_Esser_Conclusion.pdf
- Jackson, A. (2008). The Heritage Process and Conceptualising the Purpose and Practice of Local Historians. *Local and Regional History as Heritage*. <https://doi.org/10.1080/13527250802155877>
- Kenneth, J. (ed). (2017). Regional History as Cultural Identity. (2017). *Collana: Kent State University European Studies*, 3.
- Lancaster, B., Newton, D. & Vall, N. (ed). (2007). *An Agenda for Regional History*. Newcastle upon Tyne: Northumbria University Press.
- Megill, A. (2007). *The Need Centrality of Regional History*. Retrieved from file:///C:/Users/111/Downloads/The_needed_centrality_of_regional_histor.pdf
- Pohl, J. (2001). *Regional Identity*. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. <https://www.scribd.com/document/242063919/International-Encyclopedia-of-Social-Behavioral-Sciences>
- Praczyk, M. (2020). *Reading Monuments: A Comparative Study of Monuments in Poznań and Strasbourg from the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Translated by Marcin Tereszewski. *Studies in Contemporary History*, 08. Peter Lang. file:///C:/Users/111/Downloads/9783653071481.pdf
- Phythian-Adams, C. (1993). *Introduction: An Agenda for English Local History*. In: *Societies, Cultures and Kinship, 1580–1850: Cultural Provinces in English Local History*. https://rl.talis.com/3/exeter/items/DC_90A8AC-C_779-CD_18-79C_1-5F39C_4F71A63.html

References

- Applegate, C. (2000). Heimat and the Varieties of Regional History [Review article]. *Central European History*, 33(1), 109–115. <http://www.jstor.org/stable/4546941> (in English).
- Applegate, C. (1999). A Europe of Regions: Reflections on the Historiography of Sub-National Places in Modern Time. *American Historical Review*, 104 (4), 1181. (in English).
- Beckett, J. (2008). Local History, Family History and the Victoria County History: New Direction for the Twenty First Century. *Historical Research*. Vol.81. N 212, 350–365. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2281.2007.00426.x> (in English).
- Beckett, J.V. (2013 on-line). Trends in Regional History. *Midland History*. Vol.34. nr.2. [Review article]. (2009), 246–250. <https://doi.org/10.1179/175638109X406631> (in English).
- Bollbuck, H. (2015). *History Regional*. In: *Encyclopedia of Early Modern History Online*, Eds: Graeme Dunphy, Andrew Gow. http://dx.doi.org/10.1163/2352-0272_emho_COM_023026 (in English).
- Bondarenko, N.V., Kosianchuk S. V. (2022). Natsionalno-patriotychne vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii [dlia vchyteliv, metodystiv, avtoriv proqram i pidruchnykiv, naukovtsiv, vykladachiv, studentiv zakladiv profesiinoi y vyshchoi osvity, upravlintsiv, politykiv]. Kyiv: Feniks. (in Ukrainian).

- Confino, A. (1997). *The Nation as a Local Metaphor: Württemberg, Imperial Germany, and National Memory, 1871–1918*. The University of North Carolina Press. (in English).
- Dichek, N.P. (2021). *Istoriia osvity. Entsyklopediia osvity. (2-he vydannia, dopovnene ta pereroblene)*. Kyiv: Yurinkom Inter, 424–225. (in Ukrainian).
- Domanska, E. (2012). *Kudy priamuie suchasna humanitarystyka?* https://shron1.chtyvo.org.ua/Domanska_Ewa/Kudy_priamuie_suchasna_humanitarystyka7.pdf (in Ukrainian).
- Dyer, C. (2008). *Local History, with special reference to the Leicester School of Local History*. https://archives.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/local_history.html#f14 (in English).
- Encyclopedia of Historians and Historica* (1999). Ed. By K. Boyd L Chicago. (in English).
- Encyclopedia of Local History* (2012). Eds. C. Kammen and A. H. Wilson. 2-d editio. Rowman & Littlefield Publishers. (in English).
- Esser, R., & Ellis, S. G. (2013). Conclusion: towards an Agenda for a New Regional History. In S. G. Ellis, & R. Esser (Eds.), *Frontier and Border: Regions in Early Modern Europe. The Formation of Europe – Historische Formationen Europas*, 7, 287–290). https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/17778160/2013_Raingard_Esser_Conclusion.pdf (in English).
- Jackson, A. (2008). The Heritage Process and Conceptualising the Purpose and Practice of Local Historians. *Local and Regional History as Heritage*. <https://doi.org/10.1080/13527250802155877> (in English).
- Kashaba, O. Yu. (2010). Istorychne kraieznavstvo yak skladova natsionalnoi osvity: teoretychnyi aspekt. *Kraieznavstvo*, 1–2, 96–104. (in Ukrainian).
- Kenneth, J. (ed). (2017). Regional History as Cultural Identity. (2017). *Collana: Kent State University European Studies*, 3. (in English).
- Kolesnyk, I. (2007). Rehionalna istoriia v ukrainskii istriohrafi. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, 1, 205–220. (in Ukrainian).
- Kostrysia, M. Iu. (2009). Naukovi zasady natsionalnoho heohrafichnoho kraieznavstva. *Kraieznavstvo*, 1–2, 39–45. (in Ukrainian).
- Kovalska-Pavelko, I. (2014). *Istorychna rehionalistyka, istorychne kraieznavstvo ta istorychna urbanistyka: demarkatsiia predmetnykh poliv*. Hrani, 6, 161–167. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_6_31 (in Ukrainian).
- Lancaster, B., Newton, D. & Vall, N. (ed). (2007). *An Agenda for Regional History*. Newcastle upon Tyne: Northumbria University Press. (in English).
- Matiiash, V.V. (2018). Terminolohichni aspekt problemy pedahohichnoho kraieznavstva. *Sotsialno-humanitarnyi visnyk*, 18–19, 73–76. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2018_18-19_18. (in Ukrainian).
- Megill, A. (2007). *The Need Centrality of Regional History*. file:///C:/Users/111/Downloads/The_needed_centrality_of_regional_histor.pdf (in English).
- Metodolohichni zasady pedahohichnoho doslidzhennia*. (2013). Luhansk: Vydavnytstvo DZ «LNU im. Tarasa Shevchenka». (in Ukrainian).
- Nahorna, L. (2015). *Poniattia y metafory u teoretychnomu analizi: problemy adekvatnosti tlumachen*. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/160658/06-Nahorna.pdf?sequence=1> (in Ukrainian).
- Natsionalnyi universytet tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. (2022). *Kraieznavstvo yak navchalna dystsyplina i naukovyi napriam*. <http://nncv.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-menedzhmenta/Interaktivnij-kompleks/KKGT/L1.pdf> (in Ukrainian).
- Phythian-Adams, C. (1993). *Introduction: An Agenda for English Local History*. In: *Societies, Cultures and Kinship, 1580–1850: Cultural Provinces in English Local History*. https://tl.talis.com/3/exeter/items/DC_90A8AC-C_779-CD_18-79C_1-5F39C_4F71A63.html (in English).
- Pobirchenko, N.S. (2007). Pedahohichne kraieznavstvo: teoretyko-metodolohichni aspekt. Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini. *Zbirnyk naukovykh prats do 50-richchia APN Ukrainy. T.1 Teoriia ta istoriia pedahohiky*. Kyiv: Pedahohichna dumka, 79–86. (in Ukrainian).
- Pohl, J. (2001). *Regional Identity*. In: International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. <https://www.scribd.com/document/242063919/International-Encyclopedia-of-Social-Behavioral-Sciences> (in English).

- Poliekhina, V.M. (2008). Pedagogichne kraieznavstvo yak suchasna innovatsiina tendentsiia u pidhotovtsi fakhivtsiv u vyshchyykh pedagogichnykh navchalnykh zakladakh. *Pedahohichni nauky*. T.1, 49, 288–291. (in Ukrainian).
- Popova, T. (2001). Istoriografichni protses: eksplikatsiia poniat. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metody*, 6 (7), Ch.2. (in Ukrainian).
- Praczyk, M. (2020). *Reading Monuments: A Comparative Study of Monuments in Poznań and Strasbourg from the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Translated by Marcin Tereszewski. *Studies in Contemporary History*, 08. Peter Lang. file:///C:/Users/111/Downloads/9783653071481.pdf (in English).
- Prokopchuk, V. (2019). Mystetske kraieznavstvo yak nauково-pedahohichna problema. *Innovatyka u vykhovanni*, 10, 226–233. (in Ukrainian).
- Reient, O.P. (2005). *Sotsiohumanitarnyi vymir suchasnoho kraieznavstva. Perechytuiuchy napysane*. Kyiv. (in Ukrainian).
- Reient, O.P. (2017). Nauково-metodolohichni zasady suchasnoho kraieznavstva. *Kraieznavstvo*, 1–2, 21–23. (in Ukrainian).
- Reient, O.P. (red.) (2016). *Osnovy kraieznavstva: pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina. (in Ukrainian).
- Smolii, V. (2015). Peredmova. *Vermenyh, Ya. (2015). Pivdenna Ukraina: vzaiemovplyvy derzhav ta kultur na tsyvilizatsiinomu pohranychchi*. Kyiv. Instytut istorii NAN Ukrainy, 7–14. (in Ukrainian).
- Stashchuk, D. (2014). *Osnovni modernizatsiini tendentsii v polskii lokalnii i rehionalnii istoriografii: poperednii ohliad*. Kharkivskiy istoriografichnyi zbirnyk, 13, 108–122. (in Ukrainian).
- Stelmakh, S.P. (2005). *Istorychna nauka*. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 3: E-Y*. Kyiv: Naukova dumka. http://www.history.org.ua/?termin=Istorychna_nauka (in Ukrainian).
- Tronko, P.T. (1996). Kraieznavstvo u vidrodzhenni dukhovnosti ta kultury: Dosvid. *Problemy. Perspektyvy. Kraieznavstvo*, 3, 9–40. (in Ukrainian).
- Tronko, P.T. (2000). *Istorychne kraieznavstvo: krok u nove tysiacholittia*. Kyiv. (in Ukrainian).
- Ukrainska istoriko-pedahohichna nauka u dzerkali tematyky dysertatsiinykh doslidzhen (1995–2014): khronolohichno-tematychnyi pokazhchyk*. (2014). Uman: FOP Zhovtyi. (in Ukrainian).
- Vakhovskiy, L. Ts. (2006). Konstruiuvannya metodolohii rehionalnoho istoriko-pedahohichnoho doslidzhennia. *Visnyk LNPu im. Tarasa Shevchenka*, 19 (114), 16–21. (in Ukrainian).
- Vermenyh, Ya. V. (2011). Systemolohiia istorychnoi lokalistyky: poshuk paradyhmalnykh oriietyriv. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 110–130. (in Ukrainian).
- Vermenyh, Ya.V. (2002). Rol i mistse istorychnoi rehionalistyky v systemi sotsiohumanitarnykh nauk. *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty*, 20–21, 79–94. (in Ukrainian).
- Vermenyh, Ya.V. (2004). Istorychna rehionalistyka i kraieznavstvo: dialektyka spivvidnoshennia. *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini*, 7, 29–47. http://resource.history.org.ua/publ/geo_2004_7_29 (in Ukrainian).
- Vermenyh, Ya.V. (2005). *Istorychna rehionalistyka v Ukraini: teoretyko-metodolohichni problemy: avtoreferat dysertatsii doktora istorychnykh nauk*. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv. (in Ukrainian).
- Vermenyh, Ya.V. (2007). Nova lokalna istoriia ta istorychna rehionalistyka: eksplikatsiia terminiv. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, 1, 13–28. http://resource.history.org.ua/publ/regions_2007_1_13 (in Ukrainian).
- Vermenyh, Ya.V. (2009). Lokalni rivni suchasnoho istorychnoho piznannia: sprobа ty polohizatsii. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, 3, 9–40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/reisuk_2009_3_3 (in Ukrainian).
- Vermenyh, Ya.V. (2018). Istorychna rehionalistyka VS kraieznavstvo: markery doslidzhennia merezh sotsialnoi vzaiemodii v chasi ta prostori. *Kraieznavstvo*, 3, 4–12. (in Ukrainian).
- Vermenyh, Ya.V. (2019). *Rehionalistyka istorychna*. http://www.history.org.ua/?termin=Rehionalistyka_istorychna (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy. (13.12.2022) «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (in Ukrainian).

Nataliia Dichuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of History and Philosophy of Education of the Institute of Pedagogy, National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Research interests: history of Ukrainian and foreign education, methodology of historical-pedagogical research, pedagogical personalistics, foreign Makarenko studies, issues of educational philosophy.

EDUCATIONAL LOCAL STUDIES IN UKRAINE: UPDATING THEORETICAL FOUNDATIONS AND CHALLENGES OF INFORMATION WAR

Abstract. The relevance of turning to the understanding of the theoretical foundations of educational and historical-educational local history studies is justified by its consideration in the modern circumstances of life in Ukraine as a weapon to counter the challenges of the information war, as a means of forming patriotism and national self-identification among school and student youth in conditions of armed aggression. It is argued that in order to increase the efficiency of local history work, its foundations should be reconsidered taking into account modern approaches to the development of regional studies and local studies carried out in foreign and Ukrainian socio-humanitarian studies.

According to the purpose of the article, the author's reflection on the correlation of the concepts of historical regional studies, historical local history, educational local history, educational-historical local history is presented to determine the object-subject fields designated by them. The author's approach to defining the object-subject sphere of educational and historical-educational local history is outlined, argued by the expediency of its revision based on the methodology of historical science, historical regionalism as an interdisciplinary area of research and taking into account the foreign trends in history presented in the article, which are guidelines for rethinking the methodology of historical and educational local history. The urgent need to expand the use of local history activities, primarily related to the modern history of Ukraine, for the formation of national identity among the target audience as a defining national interest is argued.

Keywords: historical regional studies, historical local history, educational and historical local history, patriotism, recent historical memory.